

**Uuringuprojekt „Eestis erivajadustega
varjupaigataotlejatele pakutavate teenuste
võrdlus Euroopa Liidu õigusaktides sätestatu
ning teiste liikmesriikide praktikatega”**

UURINGUTULEMUSTE KOKKUVÕTE

**Uuringuprojekt „Eestis erivajadustega varjupaigataotlejatele
pakutavate teenuste võrdlus Euroopa Liidu õigusaktides
sätestatu ning teiste liikmesriikide praktikatega”**

Balti Uuringute Instituut

2011

SISUKORD

1	Uuringuprojekti fookus	4
2	Varjupaigataotlejate sihtrühma uuring.....	4
3	Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktide võrdlev analüüs.....	6
4	Varjupaigataotlejatele pakutavate teenuste ja organisatsioonide kaardistamine ning teenustega rahulolu küsitlus	7
5	Euroopa Liidu viie liikmesriigi erivajadusega varjupaigataotlejate vastuvõtutingimuste parimate praktikate uuring.....	10

BALTI UURINGUTE INSTITUUT

Lai 30, Tartu 51005, Eesti

www.ibs.ee

Balti Uuringute Instituut viis Siseministeeriumi tellimisel ajavahemikus detsember 2010 – mai 2011 läbi uuringuprojekti “Eestis erivajadustega varjupaigataotlejatele pakutavate teenuste võrdlus Euroopa Liidu õigusaktides sätestatuga ning teiste liikmesriikide praktikatega”. Uuringuprojekti raames viidi läbi neli analüüsi:

1. Varjupaigataotlejate sihtrühma uuring;
2. Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktide võrdlev analüüs;
3. Varjupaigataotlejatele, sh. erivajadusega varjupaigataotlejatele pakutavate teenuste ja organisatsioonide kaardistamine;
4. Euroopa Liidu viie liikmesriigi erivajadusega varjupaigataotlejate vastuvõtutingimuste parimate praktikate uuring.

Käesolev kokkuvõte esitab nelja alauuringu peamised järeldused ja soovitused Eestis varjupaigataotlejatele pakutavate teenuste ja vastuvõtutingimuste kujundamise osas.

Uuringumeeskonda kuulusid:

Nienke Bos, Adrian Bieniecki, Kristina Kallas, Kristjan Kaldur, Eduardo Nadal Olivares, Lehte Roots, Juhan Saharov, Ingi Sutrop.

Tellijä: Siseministeerium

Riigihanke nr: 14-8.2/28-1

„Uuringut kaasrahastab Euroopa Liit Euroopa Pagulasfondi kaudu ja EV Siseministeerium“

1 Uuringuprojekti fookus

Alates 1997. aastast, kui võeti vastu esimene pagulaste seadus, on Eestilt varjupaika taotlenud 217 inimest (seisuga veebruar 2011). Nende hulgas on olnud ka alaealisi lapsi, eakaid inimesi, rasedaid ning vaimsete ja muude tervisehäiretega inimesi, kes kõik vajavad erihoolitsust. Kuigi erivajadustega varjupaigataotlejate¹ hulk on seni olnud väike, võttes aga arvesse üha kasvavat varjupaigataotlejate arvu, peab Eesti suurendama oma suutlikkust luua soodsad vastuvõtutingimused ning teenused erivajadustega varjupaigataotlejatele.

Varjupaigataotlejate vastuvõtu korraldamine on Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi vastutusallas. Ministeerium korraldab vastuvõtutingimusi ja kujundab pakutavaid teenuseid koostöös mitmete partneritega nii avalikust ja erasektorist kui ka kodanikeorganisatsioonide hulgast. Koostöö teenuseid pakkuvate partnerorganisatsioonidega (edaspidi teenusepakkujad) on oluline täitmaks seadusest tulenevaid kohustusi varjupaigataotlejate vastuvõtu korraldamisel.

Alates 1997. aastast on rahvusvahelise kaitse ehk pagulasstaatuse saanud 45 inimest (seisuga märts 2011), sealhulgas 5 alaealist last. Rahvusvahelise kaitse saanute hulgas moodustavad kõige suurema grupi Afganistaani kodanikud (12 inimest), Vene Föderatsiooni kodanikud (10) ja Sri Lanka kodanikud (7). Täpsem info: <http://www.politsei.ee/et/organisatsioon/avalikteave/statistika/index.dot>

2 Varjupaigataotlejate sihtrühma uuring

Analüüsi eesmärgiks oli kaardistada varjupaigataotlejate rahulolu ja ootused Illuka varjupaigataotlejate vastuvõtukeskuses valitsevate tingimuste ning neile pakutavate teenuste osas, hinnata pakutavate teenuste vastavust seaduses sätestatud normidele ja varjupaigataotlejate ootustele ja ühtlasi hinnata ka teenuste tulemuslikkust. Ühtlasi hinnati uuringu käigus ka väljaspool vastuvõtukeskust elavate varjupaigataotlejate rahulolu oma elamistingimustega ja info ning vajalike teenuste kättesaadavust.

¹ Kuna Eesti Vabariigi välismaalastele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (VRKS) ei defineeri, kes on erivajadusega varjupaigataotleja, lähtuti antud uuringus Euroopa Liidu Nõukogu direktiivis 2003/9/EÜ, vastu võetud 27. jaanuaril 2003, millega seatakse miinimumnõuded varjupaigataotlejate vastuvõtmisele (edaspidi vastuvõtu direktiiv) artiklis 17 esitatud definitsioonist: erivajadustega isikud on alaealsed, saatjata alaealsed, puudega inimesed, vanurid, rasedad, alaealiste lastega üksikvanemad ning piinatud või vägistatud isikud või isikud, kelle suhtes on tarvitatud muud psühholoogilist, füüsilist või seksuaalset vägivalda.

Varjupaiga taotluse läbivaatamine kestab maksimaalselt 6 kuud, erandjuhtudel ka kauem ja enamuse varjupaigataotlejad elab sellel perioodil varjupaigataotlejate vastuvõtukeskuses Illukal, Ida-Virumaal. Vastuvõtukeskuses on taotlejale tagatud elamiskoht, vajadusel ka riided ja muu materiaalne tugi, sealhulgas teotusraha. Vastuvõtukeskus korraldab ka taotlejate ligipääsu arstiabile vastavalt vajadusele. Juhul kui varjupaigataotleja avaldab soovi mitte elada vastuvõtukeskuses, peab ta materiaalsete tingimuste ja teenuste eest vastutama ise, sealhulgas katma ka vastavad kulud.

Intervjuud viidi läbi 16 inimesega, sh 4 intervjuud hiljuti rahvusvahelise kaitse saanutega. Personaalintervjuud toimusid Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskuses ning väljaspool Illukat elavate taotlejatega (3 intervjuud) Tallinnas. Kõik intervjuud toimusid silmast-silma vestluse vormis ning viidi läbi vene, inglise, hispaania/prantsuse keeles, samuti kasutati kahe intervjuueeritava puhul tõlki (tõlkesuunal vene-dari-vene). Intervjuu koosnes 7 osast: üldine taustinfo taotleja kohta, elamistingimused, info kättesaadavus ja teavitus taotleja õigustest ja kohustustest, haridus, tervis ja arstiabi kättesaadavus, erivajaduste olemasolu ja nendest tulenevalt sobilikud vastuvõtutingimused ning saadav abi ning taotleja-poolsed ettepanekud või muud lisamärkused seoses vastuvõtutingimustega ja teenustega.

Tuginedes intervjuude käigus kogutud informatsioonile võib korduvatele väljatoodud muustritele tuginedes teha mitu peamist järeldust:

- ❖ Kuigi kõikidele varjupaigataotlejatele peaks olema tagatud tasuta arstiabi, siis ei oma taotlejad või juba kaitse saanud inimesed infot, kuidas see süsteem toimib ning kelle poole nad pöörduma peaksid. Teisisõnu, arstiabile ligipääsu korraldatus on läbiviidud intervjuude põhjal puudulik ning eelkõige on see oluline probleem erivajadustega varjupaigataotlejate puhul (väikelapsed ja eakad). Samuti tuleks võimalusel pakkuda lapsevanematele lapse eest hoolitsemise alaseid nõuandeid ja pereplaneerimise nõustamist.
- ❖ Intervjuude toimumise ajal ei olnud vastuvõtukeskuse elanike vaba aeg mitte mingil moel sisustatud, sealhulgas puudusid näitena eesti keele kursused. Intervjuude põhjal selgus, et valmisolek nii keeleõppeks kui ka erialaseks enesetäienduseks ja vaba aja sisukamaks veetmiseks on taotlejate hulgas väga suur. Vastuvõtukeskus on taotlejate sõnutsi juba iseenesest stressirikas keskkond kuna seal viibijatel pole vaba ajaga midagi peale hakata. Seega tuleks lisaks õppetööle tõhustada ja mitmekesistada ka nende ajaveetmise võimalusi.
- ❖ Illuka geograafiliselt ja sotsiaalselt isoleeritud asukoht on probleem, mida mainisid väga paljud taotlejad. Räägiti sellest, kuidas ühiskonnast eemalolek isolatsioonil ja selle tõttu kujunev elulaad võib juba iseenesest põhjustada

erinevaid vaimse tervise häireid. Samuti nähti puudusena võimalust ühiskonda integreeruda – omandada uusi tutvusi või sõbruneda kohalikega.

- ❖ Keskuse elanikud kurtsid individuaalse lähenemise puudumise üle ning vähese suhtluse üle keskuse personaliga, peamiselt juhatajaga. Oluliselt vajab parandamist varjupaigataotlejatele vajaliku info edastamine. Praegune praktika, kus keskusesse värske saabujaga kohtumisvestlust ei peeta, sisekorraeskirjad esitatakse kirjalikult paberil allkirjastamiseks ning muu eluoluline info tuleb reeglina sotsiaaltöötajalt ise järgi uurides, ei taga selle, et kõik keskusesse saabunud inimesed on teadlikud neile pakutavast abist ja teenustest.
- ❖ Probleemina mainiti ka keskuse töötajate vähest keeleoskust – nii inglise kui prantsuse keele mitteoskamist, mis takistab osadel keskuse elanikel vajaliku informatsiooni kättesaamist.
- ❖ Üleminekuprotsessi kohta ühest staatuses teise jagatakse väga vähe infot. Kui teoorias peaks kaitse saanud minema automaatselt integratsiooniprogrammi kohaldamisalasse, siis infot nende meetmete või programmide (nt MISA kohanemisprogramm) kohta äsja rahvusvahelise kaitse saanutel puudub.
- ❖ Väljaspool vastuvõtukeskust elavad varjupaigataotlejad ei saa mingeid toetavaid teenused, ka on vajaliku info edastamine neile puudulik. Näiteks ei teadnud ükski väljaspool keskust elav varjupaigataotleja, millised on tema õigused arstiabile või kelle käest ta võik seda infot küsida. Samuti ei pakuta väljaspool keskust elavatele varjupaigataotlejatele tugiisiku teenust. Intervjuude põhjal võib aga väita, et ka väljaspool vastuvõtukeskust elavatel varjupaigataotlejatel oleks toetav tugistruktuur samuti vajalik.

3 Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktide võrdlev analüüs

Õigusaktide võrdlev analüüs kõrvutas Euroopa Nõukogu direktiivis 2003/9/EÜ, vastu võetud 27. jaanuar 2003, millega sätestatakse miinimumnõuded varjupaigataotlejate vastuvõtmisele ja Välismaalastele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses (VRKS) sätestatud nõudeid, eelkõige erivajadustega varjupaigataotlejate suhtes. Lisaks varjupaigataotlejate vastuvõtutingimuste loomisele sätestab direktiiv 2003/9/EÜ ka kohustuse kujundada eraldi tingimused erivajadustega isikute vastuvõtuks, mis rahuldavad nende erivajadusi. Direktiiv defineerib erivajadustega isikud järgmiselt: alaealised, saatjata alaealised, puudega inimesed, vanurid, rasedad, alaealiste lastega üksikvanemad ning piinatud või vägistatud isikud või isikud, kelle suhtes on tarvitatud muud psühholoogilist, füüsilist või seksuaalset vägivalda. Taoliste

varjupaigataotlejate vastuvõtmisel tuleb arvestada nende isikute eriolukorda ning sellest olukorrast lähtuvalt tagada neile sobilikud vastuvõtutingimused ning abi.

VRKS-is on selgemini sätestatud rahvusvahelise kaitse saanud isikute vastuvõtutingimused, puudulikult on aga selgitatud varjupaigataotlejate vastuvõtutingimusi ning täielikult on seadusest puudu erivajadustega isikute vastuvõtutingimuste regulatsioon. Allpool on lühidalt esitatud peamised järeldused ja ettepanekud erivajadustega varjupaigataotlejate vastuvõtutingimuste vastavusse viimiseks direktiivis esitatud nõuetega.

- ❖ VRKS-is puudub definitsioon selle kohta, kes on erivajadusega varjupaigataotleja, samas kui direktiiv 2003/9/EÜ esitab selge loetelu isikutest, keda peetakse direktiivi mõistes erivajadustega varjupaigataotlejateks. Selge definitsiooni puudumine tekitab Eestis olukorra, kus ei ole täpselt selge, kellele rakendub vastuvõtutingimustega seotud eriolukord.
- ❖ VRKS ei sätesta, millisel viisil viiakse läbi erivajaduse esmane hindamine, mis on aluseks erivajaduste määramisel, muuhulgas materiaalsete vastuvõtutingimuste loomisel. Samuti on määramata, kuidas täidetakse erivajadustega varjupaigataotlejate vastuvõtutingimused. Seega on vajalik luua varjupaigataotlejate erivajaduste väljaselgitamise menetluskord ning tagada erivajadustega isikutele vastav abi ning teenuste kättesaadavus.
- ❖ Hetkel on problemaatiline tervishoiuteenuste pakkumine varjupaigataotlejatele, eriti erivajadustega isikute nagu näiteks laste ja eakate ligipääs arstiabile nende erivajadustest lähtuvalt. Vältimatu abi ehk siis esmaabi, mille pakkumist varjupaigataotlejale VRKS sätestab, on Eestis väga piiratud arstiabi ning ei vasta direktiivis toodud nõuetele.

4 Varjupaigataotlejatele pakutavate teenuste ja organisatsioonide kaardistamine ning teenustega rahulolu küsitlus

Küsitlusuuringu eesmärgiks oli kaardistada esiteks need teenusepakkujad, kes täna pakuvad teenuseid varjupaigataotlejatele koostöös riigiga ning teiseks ka need potentsiaalsed teenusepakkujad, kes täna veel ei tegele varjupaigataotlejatega, kuid kes oleksid suutelised ja huvitatud oma teenuseid pakkuma ka sellele sihtrühmale. Kuna tervikuna on Eestis varjupaigataotlejatele teenusepakkujaid vaid kümnekond, olid uuringu fookuses kõik teenusepakkujad ja mitte üksnes need, kes tegelevad erivajadustega varjupaigataotlejatega.

Küsitlusele vastanud 32 praeguse või potentsiaalse teenusepakkuja esitatud hinnangute ja informatsiooni põhjal saab teha järgmised järeldused hetkeolukorra kohta teenuste pakkumise varjupaigataotlejatele, sealhulgas erivajadusega varjupaigataotlejatele:

- ❖ Peaaegu kõiki teenuseid (välja arvatud vastuvõtukeskuse majutusteenus koos mõningate abistamisteenustega) pakub riik täna partnerluses teenusepakkujatega, ehk teisisõnu on teenuste pakkumine riigi poolt delegeeritud teiste sektorite organisatsioonidele, peamiselt mittetulundussektorisse aga ka erasektorisse;
- ❖ Lisaks täna varjupaigataotlejatele teenuseid pakkuvale 9 organisatsioonile on oma huvi ülesse näidanud märkimisväärne arv organisatsioone mittetulundus- ja erasektoris (kokku 12), kes on huvitatud ja suutelised oma teenust tulevikus pakkuma ka varjupaigataotlejatele;
- ❖ Erivajadustega varjupaigataotlejatele on teenuseid pakkunud vaid 5 organisatsiooni. Peamiseks pakutavaks teenuseks on olnud psühhoteraapia teenus ja abistamisteenus. Samas on 11 organisatsiooni suutelised ja ka huvitatud tulevikus teenuseid pakkuma ka erivajadustega varjupaigataotlejatele;
- ❖ Samas, varjupaigataotlejate erivajaduste tuvastamiseks puudub täna protseduur, mis tekitab riski, et osad erivajadused jäävad tuvastamata ja võivad seetõttu aja jooksul süveneda;
- ❖ Täna teenust pakuvad organisatsioonid hindasid oma teenuste kvaliteeti valdavalt heaks või väga heaks. Siiski toodi esile vajadus erinevateks koolitusteks seoses sihtgrupi eripäradega. Nii erivajadustega kui ka varjupaigataotlejatega töötamise puhul üldiselt toodi välja koolitatud ekspertide vähesuse;
- ❖ Oluliseks takistuseks kvaliteetsete teenuste väljaarendamiseks ning pakkumiseks peeti Illuka VVK eraldatud asukohta.

Võttes aluseks teenusepakkujate hinnangud, kommentaarid ja seisukohad, esitame siinkohal rida ettepanekuid varjupaigataotlejatele, sealhulgas erivajadusega varjupaigataotlejatele teenuste pakkumise kujundamiseks. Tegemist on vaid teenuste pakkumise üldisest korraldusest tulenevate probleemide kaardistamise põhjal tehtud ettepanekutega, mis ei sisalda soovitusi konkreetsete teenuste gruppide arendamise kohta.

- ❖ Teenuste pakkumist tuleb riigi poolt korraldada senisest süstemaatilisemalt ning planeerida ja tellida teenuseid pikemaajaliselt. Era- ja mittetulundussektori teenusepakkujad vajavad pikemaajalisi ja süsteemsemaid teenuste pakkumise

kokkuleppeid selleks, et panustada ressursse teenuste väljatöötamise, koolitusse ja kvaliteedi parandamisesse.

- ❖ Erivajaduste tuvastamine toimub hetkel üsna juhuslikult ja põhineb paljuski taotleja enda poolt edastataval informatsioonil. Selline olukord ei taga aga seda, et vähem koheselt silmapaistvad erivajadused nagu näiteks halvad vaimse tervise seisundid, võivad jääda tuvastamata ning varjupaiga taotlemise perioodil veelgi süveneda. Sellest tulenevalt on ettepanek töötada välja protseduur varjupaigataotlejate erivajaduste tuvastamiseks ning tuvastatud erivajadusest tulenevate teenuste paketi väljatöötamiseks ja rakendamiseks. Erivajaduste tuvastamise üheks meetodiks saab olla ka kohustusliku tervisekontrolli sisseviimine.
- ❖ Nii praegu teenuseid pakkuvad organisatsioonid kui ka need, kes on huvitatud ja suutelised tulevikus teenuseid pakkuma varjupaigataotlejatele, vajavad mitmekülgset koolitust alates varjupaigapoliitika põhialustest lõpetades erivajadusega varjupaigataotlejate erivajadustest. Sellest tulenevalt on ettepane kaardistada põhjalikumalt teenusepakkujate koolitusvajadused ja sellest lähtuvalt koostada koolitusplaan nii täna juba teenuseid pakkuvatele organisatsioonidele kui ka potentsiaalsetele teenusepakkujatele. Osad koolitused nagu näiteks Eesti varjupaigapoliitika põhialustest, taotlemise protseduurist ja taotleja õigustest ja kohustustest taotlemise perioodil on võimalik riiklikel osapooltel (Siseministeerium, PPA, Sotsiaalministeerium) läbi viia olemasolevate teadmiste ja ressursside baasil. Teiste koolituste puhul, näiteks psühhoteraapse ravi ja nõustamisteenuse pakkumine piinamise ja organiseeritud vägivalda ohvritele, vajavad pikemaajalisemat planeerimist ja ka vajalike ressursside tekitamist (näiteks kogemustega välislektorite leidmist).
- ❖ Varjupaigataotlejate vastuvõtukeskus tuleb üle viia geograafilisse piirkonda, kus on parem transpordiühendus suuremate keskustega Eestis. Asukoha valikul tuleb arvesse võtta varjupaigataotlejatele vajalike teenuste, eelkõige meditsiiniteenuste ja sotsiaalhoolekande teenuste, aga ka juriidilise nõustamise teenuse ligipääsetavus.

5 Euroopa Liidu viie liikmesriigi erivajadusega varjupaigataotlejate vastuvõtutingimuste parimate praktikate uuring

Lisaks Eesti olukorra kaardistamisele ja analüüsile vaadati ka teiste Euroopa riikide praktikaid varjupaigataotlejate vastuvõtutingimuste kujundamisel. Heade praktikate uuringu eesmärgiks oli kaardistada viies Euroopa Liidu riigis rakendatavaid meetmeid ja loodud vastuvõtutingimusi erivajadusega varjupaigataotlejatele ning tuua välja parimad praktikad, mida on võimalik rakendada ka Eestis. Uuringusse valiti järgmised viis riiki – Ühendkuningriik, Rootsi, Saksamaa, Holland ja Poola.

Kuigi kõikides analüüsitud Euroopa Liidu riikides esineb puudujääke erivajadusega varjupaigataotlejatele nende erivajadustest tuleneva abi ja teenuste pakkumisel, saab välja tuua rida häid praktikaid, mis on üle võetavad ka Eesti oludesse.

- ❖ Enamuses riikides, välja arvatud Saksamaal ja osaliselt ka Poolas, ei ole varjupaigapoliitikat reguleerivates seadustes defineeritud erivajadusega varjupaigataotlejaid ning pole ka sätestatud millist abi ja teenuseid tuleks neile osutada. Samas eksisteerivad näiteks Ühendkuningriigis väga detailsed juhised erivajadusega varjupaigataotlejate tegelemiseks. Need juhised on kirja pandud nn. poliitikate elluviimise juhistes (*policy bulletin*), mida peab järgima varjupaigataotlejate vastuvõttu korraldav Piirivalveamet ja teised asutused. Nimetatud juhised on väga detailsed sõnastades iga asjaosalise kohustused.
- ❖ Erivajaduste tuvastamiseks on vajalik kõikide osapoolte koostöö ja infovahetus. Nii näiteks on Ühendkuningriigis menetlusametnikud, sotsiaaltöötajad ja advokaadid sageli üsna hästi informeeritud sellest, millised organisatsioonid varjupaigataotleja asukohas võivad pakkuda psühhiaatri teenust ning nad suunavad oma kliendi sinna abi saamiseks. Ka on oluline, et esmastes vastuvõtukeskustes varjupaigataotlejaid läbi vaadatavad spetsialistid edastaksid vajaliku informatsiooni perearstile, kelle juurde erivajadusega varjupaigataotleja ümbermajutamise tulemusel satub.
- ❖ Suur osa varjupaigataotlejatest lapsi saabub Euroopa riikidesse kas alatoidetuna või näiteks puudulikult tehtud vaktsiinidega. Selleks, et tagada, et lastele on tehtud kõik vajalikud vaktsiinid ja nende tervis ei ole ohus alatoitumise või muude terviseprobleemide tõttu, on alaealistele tervisekontroll kohustuslik paljudes riikides. Tervisekontrolli osaks on ka vaktsineerimiste ajaloo kaardistamine. Sageli viib kaardistamise läbi keskuse sotsiaaltöötaja.

- ❖ Rasedatele või värskest sünnitanud naistele pakutakse Ühendkuningriigis pereplaneerimise, seksuaaltervise ja vanemahoolitsuse alast nõustamist (rinnaga toitmine, lapse eest hoolitsemine jne). Selline nõustamine on kultuurierinevusi arvestav. Pereplaneerimise konsultatsiooni peetakse paremaks abinõuks kui hiljem soovimatu rasedusega tegelemist. Hollandis pakutakse varjupaigataotlejatele tasuta rasestumisvastaseid vahendeid.
- ❖ Selguse loomiseks ja kindlustamiseks, et kõik osapooled on teadlikud oma õigustest, on Hollandis varjupaigataotlejatele loodud eraldi riiklik tervisekindlustuse pakett.
- ❖ Rootsisis korraldab Migratsiooniamet vastuvõtukeskustes mitmesugust huvitegevust ja kultuuriüritusi, mis on väga olulised varjupaigataotlejate isoleerituse tunnetuse eemalepeletamiseks. Rahapuudusel on võimalik huvitegevust ja kultuuriüritusi korraldada vabatahtliku tegevuse abil või vastava eriala tudengite praktikate korraldamise kaudu (majanduse tudengeid õpetama ettevõtete loomist ja ärijuhtimist, kultuuriakadeemia tudengit korraldama kultuuriüritusi).
- ❖ Piinamise ja organiseeritud vägivaldaohvrite abistamiseks on Ühendkuningriigis ja Saksamaal tegevad mitmed kodanikeorganisatsioonid, kes oma tegevuses toetuvad paljuski vabatahtlike tööle (pensioneerunud sotsiaaltöötajad ja psühhiaatrid).